

А. М. Шоқбарова, З. С. Утепбергенова, 2-курс

Ғылыми жетекшісі: А. С. Қосжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

(Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті)

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ТҮСІНІГІНІҢ ТҮРЛЕРІ ТУРАЛЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Құқықтық мемлекет туралы толып жатқан ой пікірлер, әр түрлі теориялар бар. Бұл ой пікірлердің, теориялардың көп болатын себептері қоғамдағы барлық таптардың, ұлттардың, топтардың мүдде-мақсатына қатысты болуы. Тағы да бұл мәселе әр түрлі идеологиямен, саяси партиялармен байланысты болады.

Құқықтық мемлекет-дегеніміз адам баласы мәдениеттілігінің ең маңызды жетістігі. Оның негізгі қасиеттеріне жататындар:

- а) адамның және азаматтың құқығымен бостандығын мойындау мен қорғау;

- б) құқықтың заңның жоғарылығы (үстемділігі);
- в) егеменді мемлекеттік биліктің бөліну принципі негізінде ұйымдастыру және қызметі.

Құқықтық мемлекеттің қазіргі жағдайына қарап, олардың рөлін көтермелеу немесе тарылту керек. Себебі қазіргі кезде құқықтық мемлекет идеал, ұран, конституциялық принцип ретінде көрінсе де, қандай болмасын елде өзінің толық сінгенін көрсетпейді.

Құқықтық мемлекетті қалыптастыру, дамыту адам қоғамның көне заманынан негізгі мақсаты болды. Көне дәуірдің ойшылдары: Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель, Цицерон құқық пен мемлекеттің өзара қатынасын инабаттылық, парасаттылық, әділеттілік жолымен дамуын армандады. Аристотель: «Заң үстемдігі болмаса демократия жоқ», — деді. Феодалдық дәуірде Н. Макиавелли, Ж. Боден т. б. саяси қайраткерлер құқықтық мемлекет орнату төңірегінде көп қиялданып, біраз пікірлер айтып кетті.

Құқықтық мемлекет идеяларының негізделуі, жаңа сапалы сатыға көтерілуі классикалық неміс философиясының өкілі И. Канттың (1724-1804) еңбектеріне байланысты болды. И. Кантпен қалыптастырылған маңызды «Метофизика нравов» анықтамасына былай делінген: «мемлекет деген-көптеген адамдардың құқықтық заңға бағынған бірлігі». Онда Кант «құқықтық мемлекет» атауын қолданбаған, ол түсініктің мәніне жақындарды пайдаланған «құқықтық азаматтық қоғам», құқықтық қатынасқа мықты мемлекеттік құрылым», «азаматтық-құқықтық жағдай». Канттың анықтамасындағы ерекшелік ойшылдың мемлекеттің конструктивті белгісіне құқықтық заңның үстемдігін айтуымен назар аудартады¹.

Кант идеяларының ықпалымен Германияда өкілеттілік бағыты қалыптасты, оны жақтаушылар құқықтық мемлекет теориясын жасауға кірісті. Оның қатарына осы бағыттың көрнекті өкілдері Роберт фон Мольді (1799-1875 ж.ж.), Карл Теодор Велькерді (1790-1869 ж.ж.), Отто Бэрді (1817-1895 ж.ж.), Фридрих Юлиус Штальді (1802-1861 ж.ж.) және Рудольф фон Гнейсті (1816-1895 ж.ж.) жатқызамыз.

Ағылшын тіліндегі әдебиеттерде «құқықтық мемлекет» атауы пайдаланылбайды. Оның белгілі дәрежедегі эквивалентік үстемдік, құқықты басқару деген мағана береді, оны алғашқы рет осы мәнінде Оксфорд университетінің профессоры Альбер Вени Дэйси (1835-1922 ж.ж.) өзінің «Конституциялық құқықтың негізі» атты жұмысында пайдаланған (1855 ж.).

Маркс пен Энгельстің көзқарастары құқықтық мемлекет идеяларына негативті сипатта болады. Конституциялық деңгейде құқықтық мемлекет формуласы элеуметтік принциппен үйлесіп, ФРГ-1949 жылғы Негізгі заңында және Испанияның 1978 жылғы Конституциясында тікелей бекітілген. Осы уақытқа дейін әр түрлі нысанда ол көптеген мемлекеттердің конституцияларында бекітілген. Сонымен, құқықтық мемлекеттің белгілеріне мұналарды жатқызуға болады:

- мемлекеттік билікті адам мен азаматтың құқығы мен бостандығы арқылы тежеу (билік азаматтың бөлінбейтін құқықын мойындау);
- құқықтың үстемдігі (құқықтық заңның) барлық қоғам өмірінің аясында;
- биліктің заң шағару, атқару және сотқа бөлінуінің конституциялық-құқықтық принциптерінің тәртібін белгілеу;
- дамыған азаматтық қоғамның болуы;
- мемлекет пен азаматтың (өзара құқық пен міндеттілік, өзара жауаптылық) құқықтық қарым-қатынасы;
- құқық жүйесіндегі заңның үстемдігі;
- ішкі заң нормаларының жалпыға белгілі халықаралық құқық принциптеріне сай болуы;
- конституцияның тікелей іс әрекеті;
- сотты көтеру.

Мемлекетті өз жұмысын заң негізінде іске асыратын ұйым ретінде ойлар, адам баласының өркениетті дамуындағы алғашқы кезеңдерде пайда бола бастаған. Жетілген және қоғам өмірінің адал нысандарын іздеу, құқықтық мемлекет идеяларымен жалғанған. Ертедегі ғалымдар (Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель, Полибий, Цицерон) құқық пен мемлекеттік биліктің арасындағы қарым-қатынасты көрсетуге талаптанғандағы тілектері (мақсаттары) сол дәуірдегі қоғамды қамтамасыз ететін қатынастарды болжау болатын.

¹ Матузов Н. Н., Малько А. В. Теория государства и права. 2-ое изд. — М., 2002.

---

² *Кистяковский Б. А.* Философия и социология права. — СПб., 1998.